

פרק ה' - התכנית של אסתר

ר' דוד סבתו

(א) ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות ותעמד בחצר בית המלך הפנימית נכח בית המלך והמלך יושב על פסא מלכותו בבית המלכות נכח פתח הבית: (ב) ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חן בעיניו ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט: ס (ג) ויאמר לה המלך מה לך אסתר המלכה ומה בקשתך עד חצי המלכות וינתן לך: (ד) ותאמר אסתר אם על המלך טוב יבוא המלך והמן היום אל המשטה אשר עשיתי לו: (ה) ויאמר המלך מהרו את המן לעשות את דבר אסתר ויבא המלך והמן אל המשטה אשר עשטה אסתר: (ו) ויאמר המלך לאסתר במשטה היין מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש: (ז) ותען אסתר ותאמר שאלתי ובקשתי: (ח) אם מצאתי חן בעיני המלך ואם על המלך טוב לתת את שאלתי ולעשות את בקשתי יבוא המלך והמן אל המשטה אשר אעשה להם ומחר אעשה כדבר המלך:

(ט) ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב וכראות המן את מרדכי בשער המלך ולא קם ולא זע ממנו וימלא המן על מרדכי חמה: (י) ויתאפק המן ויבוא אל ביתו וישלח ויבא את אהביו ואת זרש אשתו: (יא) ויספר להם המן את כבוד עשרו ורב בניו ואת כל אשר גדלו המלך ואת אשר נשאו על השרים ועבדי המלך: (יב) ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה עם המלך אל המשטה אשר עשטה פי אם אותי וגם למחר אני קרוי לה עם המלך: (יג) וכל זה איננו שנה לי בכל עת אשר אני ראה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך: (יד) ותאמר לו זרש אשתו וכל אהביו יעשו עץ גבה חמשים אמה ובבקר אמר למלך ויתלו את מרדכי עליו ובה עם המלך אל המשטה שמח וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ: פ

[אסתר ה]

פרק ה' כולל שני נושאים - הכניסה של אסתר אל אחשוורוש והזמנת אחשוורוש והמן למשתה (פסוקים א'-ח'), והמפגש בין המן למרדכי ותוצאותיו (פסוקים ט'-ד). הקשר בין שני הנושאים אינו מקרי, הוא קשור למשמעות הפרק כולו. בחלק השני המן ומרדכי הם מרכז הסיפור, לעומת החלק הראשון שבו אסתר ואחשוורוש הם הדמויות העומדות במרכז. הבדל זה מצביע על האופי של כל חלק - החלק הראשון עוסק במתח שבין אסתר לאחשוורוש והסיכון שאסתר לוקחת על עצמה, והחלק השני עוסק במתח שבין המן למרדכי. ניתן היה ללמוד כל חלק בנפרד (הרי חלוקת הפרקים היא חלוקה נוצרית), אך בכל זאת מתאים לראותם יחד. שני החלקים מתנהלים באותו יום - היום השלישי לצום, שהרי פרק ו' מתחיל "בלילה ההוא". כמו כן, יש קשר פנימי בין שני האירועים - המן יוצא שמח וטוב לב מהמשתה ואז פוגש את מרדכי. החימה הגדולה מתעוררת בעקבות השמחה הגדולה. נמצא, שמדובר בשני חלקים של אותו עניין.

נציג את מבנה המגילה עד כה, ולאור זאת נבין את מקומו של הפרק שלנו. פרק א' הוא מבוא ורקע; בפרק ב' אסתר נבחרת על ידי אחשוורוש (מרדכי ברקע); בפרק ג' מרדכי מסרב להשתחוות להמן והמן גוזר לאבד את כל היהודים; בפרק ד' מתנהל דיאלוג בין אסתר למרדכי שסופו: "וכאשר אבדתי

אבדתי"; פרק ה' פותח בביאת אסתר אל אחשוורוש ומסתיים בסירוב של מרדכי להשתחוות להמן. ניתן לראות שפרק ה' כולל שני חלקים שמקבילים לפרקים ב' וג'. יש מקום לבחון מה משתנה בפרק זה ביחס לפרקים הקודמים.

"וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר מְלֻכּוֹת וַתַּעֲמֵד בַּחֲצַר בֵּית הַמֶּלֶךְ הַפְּנִימִית נֹכַח בֵּית הַמֶּלֶךְ וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא מְלֻכּוֹתוֹ בְּבֵית הַמְּלָכוֹת נֹכַח פֶּתַח הַבַּיִת" - המילה 'מלך' חוזרת בפסוק זה שש פעמים. המשמעות של הדבר הוא הכניסה ללב ליבה של הממלכה הפרסית - אנו נכנסים עד כסא המלכות. אפשר להבחין במתח - אסתר עומדת נוכח בית המלך, ומנגד הוא יושב נוכח פתח הבית - היא עומדת מולו והוא יושב מולה. המתח נפתר בפסוק הבא: "וַיְהִי כִּרְאוֹת הַמֶּלֶךְ אֶת אֶסְתֵּר הַמְּלָכָה עֹמֶדֶת בַּחֲצַר נְשֹׂאָה חֹן בְּעֵינָיו וַיִּוָּשֵׁט הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר אֶת שַׂרְבִּיט הַזֶּהָב אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַתִּקְרַב אֶסְתֵּר וַתִּגַּע בְּרֹאשׁ הַשַּׂרְבִּיט". אחשוורוש רואה את 'אסתר המלכה' - המלך רואה את המלכה ולכן הוא קורא לה להיכנס פנימה. לאחר מכן מופיע הכינוי 'אסתר' ללא התואר "המלכה" משום שאחשוורוש מושיט לה את השרביט, שהוא סמל המלכות. הוא מחזיק בסמל המלכות ומאפשר לה להיכנס.

מה הדמיון בין שני התיאורים של ביאת אסתר לאחשוורוש? הקשר הוא נשיאת החן בעיני אחשוורוש. בשני המקרים היא זוכה לקירבה בעזרת חן מופשט ולא יופי חיצוני. ההבדל הגדול הוא ברצון של אסתר, בפעם הראשונה היא נלקחת בעל כרחיה - "ותילקח אסתר", ואין היא מבקשת דבר - לעומת פרקנו שבו אסתר באה מרצונה, ואף בניגוד למצופה ממנה. מעבר לכך שהיא באה מרצונה החופשי, אסתר מתכוננת ולובשת מלכות. זו תוצאת המהפך שמתחולל באסתר - מעבר מפסיביות בחלק הראשון לאקטיביות בחלק השני.

"וַיֹּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה לָּךְ אֶסְתֵּר הַמְּלָכָה וּמַה בְּקִשְׁתְּךָ עַד חֲצֵי הַמְּלָכוֹת וַיִּנְתֵּן לָהּ" - המלך שואל שתי שאלות. מה פירוש השאלה 'מה לך אסתר המלכה?' אסתר מסכנת את חייה בשביל לבוא אל המלך, ועל כך שואל המלך - איזה אירוע קרה שאסתר צריכה להגיע אל המלך. אחרי פניה כזו הציפיה היא שאסתר תתחנן להציל את היהודים מהגזירה. בפשטות, זו גם הציפיה של מרדכי: "וּלְצִוּוֹת עָלֶיךָ לְבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ לְהִתְחַנֵּן לוֹ וּלְבַקֵּשׁ מִלְפָּנָיו עַל עַמָּה" [ד, ח]. במקום הבקשה הזו, אסתר מבקשת בקשה משונה: "וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב יָבוֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמֵן הַיּוֹם אֶל הַמִּשְׁתָּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתִי לוֹ".

בהמשך הסיפור התמיהה רק גדלה, שהרי במשתה אסתר מבקשת שהמלך והמן יגיעו למשתה נוסף למחרת. מעשה זה מעלה שתי שאלות - ראשית, למה אסתר לא מבקשת כבר בתחילה להציל את היהודים? שנית, למה אסתר אינה מבקשת את הדבר בפעם השנייה במשתה היין? המלך מבין שהמשתה איננו באמת התוכן של הבקשה של אסתר, משום שלא הגיוני שאסתר תסכן עצמה בשביל זה, ולכן המלך שואל בתחילת המשתה: "מה בקשתך?". שאלה נוספת שצריך לשאול היא מה תפקידו של המן בסיפור זה עד שאסתר מזמנת גם אותו?

את השאלה השנייה הגמרא במגילה [טו, ב] כבר שאלה: "מה ראתה אסתר שזימנה את המן?" (הגמרא לא שואלת את השאלה הראשונה ששאלנו, למה אסתר לא ביקשה מיד על ההצלה), והציעה מספר תשובות:

יבא המלך והמן... אל המשתה. תנו רבנן: מה ראתה אסתר שזימנה את המן?

רבי אליעזר אומר: פחים טמנה לו, שנאמר: יהי שלחנם לפניכם לפתח. (על פי הפסוק רואים שהמשתה הוא דבר שבמהותו יכול להיות פח לרשעים).

רבי יהושע אומר: מבית אביה למדה, שנאמר: אם רעב שונאך האכילהו לחם וגו'. (על פי הפסוק, אסתר פועלת ההפך מהציפיה של האויב, ולכן מאכילה אותו כשהוא רעב וכך מפתיעה אותו).

רבי מאיר אומר: כדי שלא יטול עצוה וימרוד. (רש"י מסביר שהשעה משחקת לו ולכן אם לא יהיה עם המלך אולי ימרוד).

רבי יהודה אומר: כדי שלא יכירו בה שהיא יהודית. (על אף שבמעשיה היא מאוד יהודית, היא עושה משתה על מנת להסתיר זאת. תשובה זו מעצימה את המתח בין פרק ד' לפרק ה'. פרק ד' פותח בצום ומסתיים בצום, וכניגוד מוחלט אסתר עושה משתה. משתה הוא הביטוי הבולט ביותר לתרבות הפרסית, אל מול הצום המאפיין את התרבות היהודית).

רבי נחמיה אומר: כדי שלא יאמרו ישראל אחות יש לנו בבית המלך ויסיחו דעתן מן הרחמים. (גם לפי פירוש זה כמו הקודם, המשתה נועד לטשטוש הזהות היהודית, אך לפי רבי נחמיה הטשטוש הוא ביחס לישראל).

רבי יוסי אומר: כדי שיהא מצוי לה בכל עת. (רש"י מסביר שאולי תוכל להכשילו ויהיה יותר קל להפילו).

רבי שמעון בן מנסיא אומר: אולי ירגיש המקום ויעשה לנו נס. רבי יהושע בן קרחה אומר: אסביר לו פנים כדי שיהרג הוא והיא. (התכנית של אסתר להתיידד עמו לפני המלך. בתכנית הפעולה יש מעין פעולה של התאבדות על מנת לאבד את המן).

רבן גמליאל אומר: מלך הפכפכן היה. (רש"י מסביר - חוזר בדיבורו, ולכן חשוב שהמן יהיה בקרבת מקום על מנת שלא ישנה דעתו לפני שיעבור המומנטום. בפועל, זה מה שקורה, שמיד לאחר המשתה תולים את המן).

אמר רבן גמליאל: עדיין צריכין אנו למודעי. דתניא, רבי אליעזר המודעי אומר: קנאתו במלך, קנאתו בשרים. (אסתר מעוררת את קנאת המלך בהמן בזה שמזמינה אותו וכן מעוררת את קנאת השרים בכך שמזמינה רק אותו. אסתר משתמשת בתאוות הכבוד של המן נגדו).

רבה אמר: לפני שבר גאון. (יש חשיבות בהעלאת המן לפני הנפילה, פירוש זה מזכיר קצת את הפירוש הקודם).

אבי ורבא דאמרי תרוייהו: בחמם אשית את משתיהם וגו'. (על פי הפסוק, השתיה המרובה תטשטש אותו ותביא למותו).

אשכחיה רבה בר אבוה לאליהו, אמר ליה: כמאן חזיא אסתר ועבדא הכי? - אמר ליה: ככולהו תנאי וככולהו אמוראי. (אחד התפקידים של אליהו במשנה הוא לברר את האמת - 'הא מונח עד שיבא אליהו', הרבה פעמים הוא מגלה גם אמת שמיימית. תשובת אליהו היא שכל התשובות נכונות. התשובות השונות אינן סותרות אלא נכללות במסגרת אחת. מכל מקום צריך לראות מה הייחוד של ר' אלעזר המודעי).

המדרש מציע תשובות רבות לשאלה מדוע הזמינו את המן למשתה, אך גם אם אנו מבינים למה הוא הזמין למשתה הראשון, יש מקום לשאול למה אסתר מזמינה את המלך והמן למשתה השני? יש מספר הבדלים בין שני המשתאות. ראשית, ביחס למשתה - המשתה הראשון כבר הוכן "אשר עשיתי לו", והמשתה השני "אשר אעשה", כלומר, המשתה עדיין לא מוכן. כמו כן, יש הבדל בתוכן של דו השיח שבין המלך לבין אסתר. בפעם הראשונה, אסתר אינה מתייחסת לשאלת המלך אלא רק מזמינה אותו למשתה. בפעם השניה נאמר: "וַתַּעַן אֶסְתֵּר וַתֹּאמֶר שְׂאֵלְתִי וּבִקְשֵׁתִי: אִם מְצֹאתִי חַן בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְאִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב לָתֵת אֶת שְׂאֵלְתִי וְלַעֲשׂוֹת אֶת בִּקְשֵׁתִי: יְבֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמֵן אֶל הַמִּשְׁתָּה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לָהֶם וּמִחֵר אֶעֱשֶׂה כְּדַבַּר הַמֶּלֶךְ". אפשר להרגיש מהפסוק שאסתר רוצה כבר להגיד, היא התכוונה לבקש את הבקשה האמיתית, אבל ברגע האחרון היא מושכת את ידה. היא עדיין לא הכינה את המשתה של מחר, משום שהיא לא התכוונה למשתה השני.

כנראה שהייתה תכנית למשתה הראשון ואסתר רצתה לבקש את הבקשה כאשר המן נמצא. ברגע האחרון אסתר משנה את התכנית ודוחה את הבקשה למחר. האבן עזרא מסביר את ההתחמקות

שאסתר ביקשה לאות מהשמים שלא התבצע. הייתה לאסתר הרגשה פנימית שאינה מאפשרת לה להמשיך בבקשתה.

השורש 'עשה' חוזר לכל אורך חלק זה -

"הַמִּשְׁתָּה אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לוֹ", "מִהְרֹו אֶת הַמֶּן לַעֲשׂוֹת אֶת דְּבַר אֶסְתֵּר", "הַמִּשְׁתָּה אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶסְתֵּר", "עַד חֲצֵי הַמַּלְכוּת וְתַעֲשֵׂ", "הַמִּשְׁתָּה אֲשֶׁר אַעֲשֶׂה", "וּמִחֵר אַעֲשֶׂה כְּדַבַּר הַמֶּלֶךְ" - דבר אסתר הופך להיות דבר המלך. אם בפרק הקודם אסתר מצווה על מרדכי, בפרק זה אסתר מצווה על המלך ועל המן. "וְיִמָּחַר עַד חֲצֵי הַמַּלְכוּת וְתַעֲשֵׂ" - בקשת אסתר היא עשיית המלך. לכל אורך הפרק אסתר היא האקטיבית וכל העשייה היא שלה, המצווה לעשות את דבר אסתר הוא המן. כח הציווי עובר לאסתר לאחר שהיא מוכנה למסור את נפשה.

בחלק השני נושא הסיפור הוא המן. חלק זה הוא כמעט חזרה מדוייקת על הסיפור בפרק ג'. "וַיֵּצֵא הַמֶּן בַּיּוֹם הַהוּא שְׂמִיחַ וְטוֹב לֵב" - המן שתה במשתה וגם שמח על הכבוד הרב שזכה לה. "וְיִכְרְאוּת הַמֶּן אֶת מְרַדְּכִי בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ וְלֹא קָם וְלֹא זָע מִמֶּנּוּ וַיִּמְלֵא הַמֶּן עַל מְרַדְּכִי חֲמָה" - פסוק זה מזכיר את מה שנאמר בפרק ג': "וַיֵּרָא הַמֶּן כִּי אֵין מְרַדְּכִי כָרַע וּמִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ וַיִּמְלֵא הַמֶּן חֲמָה" [פסוק ה]. בפרק שלנו יש ניגוד גדול בין השמחה הגדולה לבין חוסר התזוזה של מרדכי. כמו כן, יש הקצנה - "לֹא קָם וְלֹא זָע" לעומת "אֵין מְרַדְּכִי כוֹרַע". ההבדל הגדול בין שני הפרקים הוא שבפרק ג' הכעס על מרדכי הופך לגזירה על כל היהודים, לעומת פרק ה' שבו הכעס מתורגם לתכנית אישית כנגד מרדכי. בפרק ג' ההתמודדות היא עם מרדכי כעם, ואילו בפרקנו ההתמודדות היא עם מרדכי כאדם.

"וַיִּתְאַפֵּק הַמֶּן וַיָּבֹא אֶל בֵּיתוֹ וַיִּשְׁלַח וַיָּבֵא אֶת אֶהֱבִיו וְאֶת זָרְשׁ אִשְׁתּוֹ: וַיִּסְפֹּר לָהֶם הַמֶּן אֶת כְּבוֹד עֲשָׂרוֹ וְרַב בְּנָיו וְאֶת כָּל אֲשֶׁר גָּדְלוֹ הַמֶּלֶךְ וְאֶת אֲשֶׁר נִשְׂאוֹ עַל הַשָּׂרִים וְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ" - לשם מה הוא מספר את כל זה? תיאור זה מקביל לתיאור המשתה של אחשורוש בפרק א' - "אֶת עֲשָׂר כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ וְאֶת יְקָר תַּפְאָרְתּוֹ גְּדוּלְתוֹ" [פסוק ד]. "וַיֹּאמֶר הַמֶּן אִף לֹא הִבִּיֵּא אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עִם הַמֶּלֶךְ אֶל הַמִּשְׁתָּה אֲשֶׁר עָשִׂיתָ כִּי אִם אוֹתִי וְגַם לְמַחֵר אֲנִי קָרוֹא לָהּ עִם הַמֶּלֶךְ" - אפשר לראות מה ההזמנה של אסתר עושה להמן - הרגשת בטחון מופרזת.

"וְכָל זֶה אֵינְנוּ שׁוֹהֵ לִי בְּכָל עֵת אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה אֶת מְרַדְּכִי הַיְּהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ" - בעצה של המן לאחשורוש מצאנו את הביטוי "למלך אין שווה להניחם", והמטרה היא אחת - להשמיד את היהודים ואת מרדכי. "וַיֹּאמֶר לוֹ זָרְשׁ אִשְׁתּוֹ וְכָל אֶהֱבִיו יַעֲשׂוּ עִץ גְּבוֹה חֲמִשִּׁים אַמָּה וּבִבְקָר אָמַר לְמֶלֶךְ וַיִּתְּלוּ אֶת מְרַדְּכִי עָלָיו וְבָא עִם הַמֶּלֶךְ אֶל הַמִּשְׁתָּה שְׂמִיחַ וַיִּיטֵב הַדְּבָר לְפָנָיו הַמֶּן וַיַּעַשׂ הָעֵץ" - ההתייעצות וכן האמירה 'וייטב הדבר לפני המן' מזכירים את ההתייעצות של אחשורוש עם יועציו, בשיא גדולתו, בשיא ההתפארות יש מישהו שהורס זאת, והייעוץ הוא להיפרע ממנו באופן אישי. בעקבות המשתה, המן רואה את עצמו כאילו הוא המלך, כפי שבא לידי ביטוי באופן חריף בפרק הבא. אפשר ממש לראות את התגשמות דברי ר' אלעזר המודעי "קנאתו במלך" - המן נוקט בגינוני מלכות וכל הפוגע בכבודו יענש, הרגשת הגאווה הזו בסופו של דבר מפילה אותו.

"וַיֹּאמֶר לוֹ זָרְשׁ אִשְׁתּוֹ וְכָל אֶהֱבִיו יַעֲשׂוּ עִץ גְּבוֹה חֲמִשִּׁים אַמָּה וּבִבְקָר אָמַר לְמֶלֶךְ וַיִּתְּלוּ אֶת מְרַדְּכִי עָלָיו וְבָא עִם הַמֶּלֶךְ אֶל הַמִּשְׁתָּה שְׂמִיחַ וַיִּיטֵב הַדְּבָר לְפָנָיו הַמֶּן וַיַּעַשׂ הָעֵץ" - החלק השני פותח בשמחה של המן, וזו גם עצת זרש - שלאחר תליית המן תחזור השמחה למקומה ויבוא אל המשתה שמח.

החלק השני מגלה מה קורה בחלק הראשון, התכנית של אסתר מתחילה להתממש בחלק השני (רעיון של הרב יונתן גרוסמן). מה החידוש בעצתה של זרש לעשות עץ גבוה חמישים אמה ולתלות עליו את מרדכי? כנראה שלהמן יש בעיה עם מרדכי. מרדכי יושב בשער המלך, יש לו תפקיד מלכותי. המאפיין של העץ שעושה המן הוא הגובה, למען יראו ויראו. האם יש משמעות נוספת לתלייה על העץ? תליה

על עץ היא העונש של בגתן ותרש. זהו עונש של מורד במלכות. עצת זרש היא שצריך להציג את מרדכי כמורד במלכות, כלומר, להפיל את מרדכי.

הבעיה העצתה של זרש היא שיש אדם אחד בכל הממלכה שאי אפשר להאשימו בבגידה במלך והוא מרדכי. "בלילה ההוא" אנו מזכרים שמרדכי הוא היחיד שהציל את המלך ממוות. הוא היחיד שחסינ בפני טענת בגידה. "ההברקה" של זרש היא כבר הכנה להפלת המן, משום שברור שאי אפשר לתלות עליו את מרדכי, וממילא המן הוא שיתלה עליו. כך גם עולה מדברי חרבונה: "וַיֹּאמֶר חֲרַבּוֹנָה אֶחָד מִן הַפְּרִיסִים לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ גַּם הִנֵּה הָעֵץ אֲשֶׁר עָשָׂה הָמֵן לְמַרְדֳּכִי אֲשֶׁר דִּבֶּר טוֹב עַל הַמֶּלֶךְ עַמְדַּת בְּבֵית הָמֵן גְּבוּהַת מְשֻׁשִׁים אֲמָה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ תִּלְהוּ עָלָיו" [ז, ט]. המן קם נגד מי שהציל את המלך, ובכך גם מרד במלך. אותה התכנית שהמן תכנן להפיל את מרדכי, היא שהפילה אותו. התאוה לכבוד וחוסר הסובלנות לחכות עד שמרדכי יהרג עם כל היהודים כשתתקיים הגזרה גרמה לכך שהוא עצמו יתלה על העץ שבנה.